

Heltai Gáspár költeményei.

Szabó Károly a R. M. K. I. köt. 15. lapján Heltai művéül említi a Kolozsváron 1553-ban megjelent „Vigasztaló könyvecskét.”¹ Noha ez az állítása — mint látni fogjuk — téves, Szabó jóhiszeműségében nincs miért kételkednünk, hiszen az A₂ levelen kezdődő Dedicatio elején s végén ott van „Heltaj Gaspar“, illetőleg „Heltai Gáspár“ neve. A könyv A₅—A₆ levelén „Keresztyéni panaszkodás és intés“ (36 sor, közölve R. M. K. T. VI. köt. 108—109 l.), a C₅—C₆ levelen „Hogy a halál nem fél sem hatalomtól, sem erőttől, sem tudomántól“ című (54 sor, u. o. 110—112 l.), a D₂—D₄ levelen szöveg közé beszöve közbeszéd tartalmú 8 soros vers (u. o. 112 l.) található. Szilády Áron a R. M. K. T. VI. köt. 324—333 lapjain minden kifogás nélkül Heltai munkájának tartja ezeket, nemcsak, de az 1551-ben megjelent „A biblia első része“ címlapjának hátulján levő „Keresztyéni intést“ (18 sor, u. o. 327—328 l.) s dr. Ferenczi Zoltán által a Magyar Könyv Szemle 1891. évi folyam 57 lapján közzétett „A Gyermekeknek való intést“ (14 sor, u. o. 333 l.) is Heltainak verses dolgozataihoz számítja. Föl- említi, hogy Nagy Bánkainak Hunyadi historiáját egy épen nem sikerült verses interpolatioval toldotta meg (u. o. IV. köt. 273 és VI. köt. 324 l.); s bár kétségesnek látszik előtte, nem meri egészen elvetni Toldy Ferencznek azon állítását, hogy Fortunatusnak is ő a versszerzője (u. o. VI. köt. 333 l.). Sziládynak e korszak irodalmában való nagy jártassága, valamint a forráskutatásban való páratlan szerencséje arról tette bizonyossá irodalomtörténetíróinkat, hogy Heltairól, mint költőről is lehet szólni. Horváth Cyrill² és Pintér

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum birtokában levő példányt használtam. Szabó Károly i. h. azt állítja, hogy e kötetből (16³/₄ — 131 számozatlan levél) csak a címlap hiányzik, holott — mint a kötet átolvasásakor meggyőződtem —, az A₃ levél után legalább is 4 oldal hiányzik.

² A magyar irodalom története. Bpest, 1899. I. köt. 250—251 l.

Jenő¹ a magyar Halálköltészetben, Elek Oszkár² pedig a világ-irodalom Halálköltészetében igyekezett helyet keresni számára. Ennélfogva nem lehet fölösleges részletesen foglalkoznunk a fölvetett kérdéssel.

Trostbüchlein. Seivert (Nachrichten, 154 l.) s Németh (Memoria Typogr. 61. l.) után Szabó Károly állítása szerint (R. M. K. II. köt. 12. l.) 1551-ben ily című munka jelent meg Kolozsváron „Caspar Helth und Georg Hoffgreff“ nyomdájából. E könyv ma nem ismeretes, legfőlebb csak cím szerint (R. M. K. T. VI. köt. 328. l.) Tartalmára azonban nagy valószínűséggel helyesen következtetünk, ha azt állítjuk, hogy az megegyezik az 1553-ban nyomtatott Vigasztaló könyvecskével; hiszen a B levelen levő fejezet-cím szószerinti fordítása a Trostbüchlein címének. A német cím e szavakban: Gesammelt und zusammengesetzt aus christlichen Prediger Schriften — a könyv fordítását is megjelöli; minthogy a magyar kiadás címlapja az ismeretes példányokból hiányzik, nem tudjuk, vajjon ott is meg volt ez; Siczben Manlius János által 1593-ban eszközölt második kiadás címlapján nincs meg e forrásutalás. Hogy a Vigasztaló Könyvecske tényleg a Trostbüchlein fordítása, azt az a körülmény is igazolja, hogy ez időtájt Heltai több könyvét magyarul és németül is kiadta. Így pl. a „Catechismus minor, Azaz a keresztyeni tudomanac reuieden való sumaya“ (Kolozsvár, 1550) 1551-ben „Summa christlicher Lehre, anderst der kurze Catechismus“ címmel jelent meg.

Kérdés, vajjon a Trostbüchlein eredeti munkája Heltainak? A címlap szerint „gesammelt und zusammengesetzt“, vagyis csak szerkesztette. Heltai általában háromféle jelölést használ munkáin: 1. „Megtolmácsolta és magyar nyelvre fordította H. G.“ (A Bibliának második része, 1565; Chronika, 1574; Soltár, 1560.) 2. „H. G. által szerzett“ (A részegségnek stb., 1552.) 3. „Egybe szerzettetött és befoglaltatott H. G.-tól“ (Catechismus, 1553; Száz fabula, 1566). Ezeknek megfelelőleg németül, illetőleg latinul: 2. „Durch Caspar Helth“ és „A Caspare Helto“ (Summa christlicher Lehre, 1551, Disputatio, 1568). 3. „congesta ac disposita A Caspare Helto“ (Historia Inclyti Matthiae, 1565). Mindazon címlapok, melyeken Heltai neve más összetételben, pl. a Colophonban for-

¹ A magyar irodalom története. Bpest, 1909. II. köt. 40—42 l.

² Athenaeum. 1908. évf. 57—61 l.

dul elő, az ő nevével a nyomtatót vagy pedig a kiadót jelölik. A „gesammelt und zusammengesetzt“ tehát annyit jelent, mint „egybegyűjtött és összeszerzett“; következőleg a Trostbüchlein nem eredeti dolgozata Heltainak.

Vigasztaló könyvecske. A föntebbi sorokban azt állítottam, hogy a Vigasztaló könyvecske a Trostbüchlein fordítása. Szilády Áron a R. M. K. T. VI. köt.-ben parallel helyeket közöl a német és latin költészetből. „Hogy a halál nem fél“ című — szerinte (u. o. 328. l.) — egyike azon számos, többnyire halotti énekeknek, amelyek Szt. Bernát De contemptu mundi c., Cur mundus militat kezdetű énekének utánezatai. Még pontosabban megjelölve, „Hogy a halál“ stb. valószínűleg M. Johann Spangenberg Ein new Trost Büchlin für die Krancken, Und vom Christlichen Ritterjéből van fordítva. (n. o. 331—332. l.) A „Közbeszéd“-hez több variatiót említ (Ibn Gabirol, Bernardus de Morley, Luther).

Mindezzel azonban még nincs megoldva a kérdés, vajjon Heltai maga fordította a magyar szöveget, avagy ő csak a németet szerkesztette s a fordítás másnak a munkája? Aki Heltai egyéb munkájának a stílusát ismeri s a Vigasztaló könyvecskét olvassa; valamint látja, hogy a Dedicatiót Heltai Gáspár írta alá: rögtön észreveszi, hogy Heltai stílusával van dolga. Ennek az állításnak más bizonyítéka is van. 1552-ben, tehát a Vigasztaló könyvecske megjelenése előtt egy évvel „A részegségnek és tobzódásnak“ stb. ajánlásában e sorok olvashatók: „Ha szinte tiszta magyarsággal írva nincsen is, jó neven vegye, mert jól tudja kegyelmed, hogy nyelvem szerint szász vagyok és ezt a keveset 16 esztendeig tanultam“. Nos, ha egy évvel előbb még panaszkodnia kell magyartalan stílusáért, lehetséges-e az, hogy egy évvel utóbb már hibátlan magyarsággal tudjon írni? S ha igen-nel akarnánk felelni e kérdésre, jusson eszünkbe, hogy 7 év múlva minő nehézkesen, germánizmusokkal, latinossággal telve fordította le a Zsoltárokat (V. ö. „A Heltai-féle biblia“ c. dolgozatomat a Ker. Magv. 1910. évf. I. sz.-ban); s ez idegenszerúségei — Beöthy Zsoltnak ellenkező állítása ellenére (Magyar széppróza, I. köt. 140. l.) — 13 év múlva is kísértenek Fabuláiban.

Összefoglalva az elmondottakat: *A Vigasztaló könyvecskét nem Heltai fordította; következőleg az ő költeményeiről többé szó sem lehet.* Ki fordította hát e verseket s a könyveket? — további kutatásokig megfejtetlen marad. Tán nem helytelen Gyulai István irányában vizsgálozni.

Dr. Borbély István.

Köszöntő a Berde-serleggel.*

Mondotta: **Ferenczy Géza.**

Dúló csaták idején, de egy jobb jövő iránt növekedő bizalommal veszem kezembe a Berde-serleget, hogy a mai alkalomból is hálás kegyelettel adózzunk a múltnak; hogy emlékezzem és emlékeztessenek.

Minden serleg: emlékeztető és egyszersmind útmutató.

Emlékeztető a múlt jelentősebb eseményeire és a nevüknek kiváló becsülést szerzett egyénekre; és útmutató számunkra, hogy mikép kell cselekednünk, ha az érdemes előd méltó utódjává kívánunk válni.

Az emlékezés: a múlt eseményeinek visszavarázsolása a jelenbe.

Emlékezzünk a múltra azért, hogy annak tanulságos eredményét értékesítsük a jelenben és kihasználjuk a jövő számára.

Múlt, jelen és jövő: ez az egész örökkévalóság. Múlt, jelen és jövő: az egyház, a nemzet időbeli élettartama.

És ez élettartamnak az örökkévalóságig való meghosszabbítása szempontjából melyik értékesebb? A múlt-é megdicsőült hagyományaival? A jelen-é, mely a kimondott, szóval a bevégezett tettel már múlttá váltott? Vagy a jövő sokat ígérő, csábos, biztató reményeivel?

Meggyőződésem szerint: a múlt. A múlt, mely a megtörtént események élő leltára; mely salaktól, szennytól megtisztult jelek, erkölcsi értékek állandó kiállítása.

A múlt, mely a jelen alapja és a jövő tükre. A történelem eseményei a forgó idővel ismétlődnek, eltűnnek és megújulnak.

Mi teszi a szárazföld egy bizonyos részét hazává? És mi teszi az ugyanazon hitet vallók csoportosulását egyházzá?

Bizonyára nem a jelen és annak írott telekkönyvi tulajdona, melyet egy erőhatalom darabokra téphet; nem is a jövő délibáb reménye, mely nem szervezési sziklatalapat, hanem a múlt, a történelmi múlt.

Hazává teszi a földterületet az annak minden hegyéhez, völgyéhez, minden porához, minden atomjához elválaszthatatlanul hozzáfűzött történelmi múlt.

Ez a vereckei szőfos az Árpád apánk útja, ezen a Rákos

* Az 1915. évi főtanács Berde-ebédjén aug. 29-én.